

ԵՐԵՎԱՆԻ ՀԱՅՏԵՐԵՐԻ 8ԱՐԻ

ՄԵԼԿ

Հարկան գինը 10 բուրձի. հէս ամսական 6 բուրձի.
Առանձին համարները 5 կողմէ կով.

Թիֆլիսի Գրքերի Կոմիտեի Խորհուրդի Կողմէ.

Մ. Կապուչի. Тифлисъ, Редакция «Мелкъ»
Կամ Tiflis, Rédaction «Mschaka».
84, 4 8 0 3 № 252.

Թիֆլիսի Գրքերի Կոմիտեի Խորհուրդի Կողմէ.
(Գրքերի Կոմիտեի Կողմէ օրհանդէս).

Թիֆլիսի Գրքերի Կոմիտեի Խորհուրդի Կողմէ.

Թիֆլիսի Գրքերի Կոմիտեի Խորհուրդի Կողմէ.
Թիֆլիսի Գրքերի Կոմիտեի Խորհուրդի Կողմէ.
84, 4 8 0 3 № 252.

ՀԱՅՏԵՐԵՐԻ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Հոկտեմբերի 8-ին, ցերեկվայ 12 ժամին, վերայի հայոց գերեզմանատանը կը կատարուի հոգեհանգիստ եւ տեղի կունենայ օրհնութիւնը մահաբաններին.

ՊԵՏՐՈՒՍ ՄԻՆԱՎԻԶ ԵՒ ՄԱՐԻԱ ԵՒԼԵԻԱՆՕՎՆԱ ՄԱԿԱՐՕՎՆԵՐԻ

Գերեզմանների վրա, որի մասին ծանուցանվում է ազգականներին եւ ծանօթներին.

1—2

ԲԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Կանանց ընտրողական իրաւունքը.— Լեւոն Գեորգիւն. Միթէ չէ՞ք տեսնում. Նամակ Խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.— ԱՐՏԱՐԻՆ Գեորգիւն. Հեռագր. Արեւելում. Արաւազի լուրեր.— Լեւոն Գեորգիւն.— ԶԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՒ ԲԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ. Դէպք. Արաւազ.

ԿԱՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՂԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԻՔ

Ով որ ուշադրութեամբ հետեւի է հեռագրական զործակալութեան վերջին հեռագրութեան, նա անշուշտ նկատած էր լինի, որ ներքին նահանգների գեմաւոյններից շատերը որոշումներ են կայացրել կանանց ընտրողական իրաւունք տալու մասին: Տեղական ինքնավարութեան մարմինները մեծ համակրութեամբ են վերաբերվում կանանց իրաւունքների խնդրին եւ կարծում են, որ հասել է ժամանակը յարգելու կնոջ ընտրողական իրաւունքը: Իրեն առաջին քայլը շատերը բաւական են համարում, որ կնոջ ունենալ միայն ընտրելու իրաւունքը եւ ոչ թէ ընտրվելու, թող ներքին ազգային աւելի լայն իրաւունքներ շնորհելու հարցի լուծումը, միւսները ոչ մի անյարմարութիւն չեն տեսնում, որ

նոյն իսկ այժմ արդի իրաւունք թէ ընտրելու եւ թէ ընտրվելու: Կանանց իրաւունքների ընդարձակման հարցը ամեն տարի նորանոր նշանակութեամբ է անում եւ կանայք հնարաւորութիւն են ձեռք բերում այնպիսի պաշտօններ ստանձնելու, որոնք առաջ կազմում էին տղամարդու մենապաշտօնութիւնը: Զանազան հիմնարկութիւնների մէջ կանայք մուտք են գործել եւ վերջին ժամանակներս նրանց նշանակվելին մի քանի տեղերում երկարամիտական կայարանների գլխավորներ: Ձի անցին երկար ժամանակ եւ կանայք հանգէս կը գտն գործունէութեան բոլոր ասպարէզներում, ցոյց տալով, որ կնոջ ընտրական եւ կատարել այն պաշտօնները, որ մինչեւ այժմ կատարում էին տղամարդիկ:

Ամեն տեսակ, երբ խնդիր է ծագում կանանց իրաւունքների ընդարձակման մասին, լսվում է եւ մի այս տեսակ հարց՝ թէ արդեօք կնոջ կարող է հաւասարակարգութեան եւ թէ արդեօք ֆիստակար չէ՞նք իրաւունքների ընդարձակվելը ընտանիքի եւ հասարակութեան համար:

Այդ հարցի ընդունելիւնը մեզ շատ հեռու կը տանէր, բայց մի բան ասենք եւ,

որ տղամարդու եւ կնոջ ոյժերի համեմատութիւնը առանձին նշանակութիւն չունի ներկայ հարցում: Մենք լաւ գիտենք, որ իրենք տղամարդիկ միատեսակ չեն եւ նրանց մէջ կան թէ տղանգաւորներ, թէ միջին ընդունակութիւնների տէր մարդիկ եւ թէ թուրքեր, որ պաշտօններ ստանալու եւ վարելու համար չեն ընտրվում առաջնակարգ տղանգներ եւ որ կանայք ունեն որոշ առաւելութիւններ, որոնց շնորհիւ նրանք գերազանցել են համարվում զանազան պաշտօններում: Ինչ վերաբերում է այն հարցին, թէ արդեօք կանանց աշխատանքը չէ ֆիստակար ընտանիքին, դա կախած է իւրաքանչիւր դէպքի ընտանրութիւնից. կայ դէպք, երբ նա անյարմար մարդ է եւ կայ այնպիսին, երբ նա ոչ մի անյարմարութիւն չէ ներկայացնում, իսկ երբեմն նա փրկութիւն է ընտանիքի համար, օրինակ, երբ կնոջ աշխատանքից է կախված ընտանիքի աւելորդ ապրուստը եւ ապահովութիւնը:

Այն հարցը, որ գրված է տեղական ինքնավարութեան մարմինների առաջ, աւելի անմեղ հարց է այդ տեսակետից, որովհետեւ այնտեղ միայն ընտրողական իրաւունքի հարց է, որը չի պահանջում ոչ մեծ աշխատանք, ոչ զոհաբերութիւն եւ ոչ մի զրկանք այն կնոջից, որը կը ցանկանայ օգտվել ընտրելու իրաւունքից:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԻԹԵ ԶԵՔ ԱՓՍՈՍՈՒՄ

Հայկական երգեցողութիւնը կանոնաւորելու, եկեղեցական, ազգային եւ թէ ժողովրդական երգերը նստադրելու եւ այն թէ մեր եւ թէ արաբ

ժողովրդային ծանօթացնելու գործը միշտ «Մշակի» հոգածութեան տարակներին մէկն է եղել: Ամեն անգամ առիթից օգտվելով «Մշակը» բարձրացրել է իր ձայնը հայկական նախնային գործը լուրջ հիմքերի վրա դնելու մասին: Ամեն անգամ նա յորդորել է ազգային կորստի կամ աղաւաղումի մասնակցութեան գիշ մեր բազմաշարար ժողովրդի մեղաւաղման եւ ուրախ երգերը, որոնք նրա կենսից եւ հոգեկան զրուծման հարազատ արտայայտիչներ են: Հէնց դրա համար էլ այսօր նա մի առանձին բերկրութեամբ է արձանագրում հանգուցեալ Կարա-Մուրադի ներգանակած երգերի մի մասի տպագրութիւնը եւ իր թէ ռուսացող եւ թէ այլ յօդուածներով մի անհրաժեշտ ուղեցոյց հանդիսանում է հեռաքրքրվողների եւ մասնագէտների համար: Քանի որ այժմ, աւելի քան երբ եւ իցէ, «Մշակում» չօչափվում են վերոյիշեալ հարցերը՝ ուստի մեր երաժիշտ պ. Մ. Սիմաւեանի եւ իր թողած գործի մասին մի քանի խօսք տանք, կարծում եմ, աւելորդ չի համարվի:

Ինչպէս յայտնի է, պ. Սիմաւեանի աշխատութիւններից ազգագրական եւ միայն մեր պատարագի ներգանակած արարողութիւնները եւրօպական նստաներով (1896 թ.), որոնք, միջանկեալ անց, չը նայած իրանց գնի թանգութեան (10 բուրձի է մի հատարի գինը) չեն ձեռք բերվում, հեղինակի հիւսնադրութեան պատճառով, մինչդեռ պահանջը խիստ մեծ է: Իսկ նրա մնացած աշխատութիւնները—հերոսաբանական երգերի զոյգութեան մասին՝ կարծում եմ շատ քիչը տեղեկութիւն ունենալ, իսկ շատերը երբեք կարծում էլ են, թէ երաժիշտը ոչինչ չէ թողել իր ազգին, բայց ապագայում պատարագից:

Մենք դեռ Ներքինիս հարցը՝ աշակերտելու ժամանակներս լուրս էինք, որ պ. Սի-

ԲԱՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԻՔ

Դ Ե Գ Ի Ա Ր Ա Ր Ա Տ

XXVI

(Շարունակութիւն *)

Ժամի 1-ին Մասիսի լեռնային վերջին տափարակներից մէկի վրա ճաշելուց յետոյ՝ մենք հրաժեշտ ասելուց քիչ քիչ հեռանալով, արձակեցինք զինուորական պահապաններին եւ յանձնելով նրանց ձերեք՝ միացանք մեր հետեւի ընկերներին: Ձերեք այդ եւ առաջ գնալ անհետար էր, այդ տափարակից սկսվում էր մի թեւք դեռ ժողովրդական զարմուկներ, որի վրա բարձրանալու համար՝ լեռնային ճանապարհներին այնքան ընտելացած զբոսորդներ անգամ ստիպված էին լարել իրանց բոլոր ոյժերը: Կարաւանը, որ այժմ բաղկացած էր միայն արշաւանների 14 անդամներից, մօտ 25 քիւրդ բնակիչներից, մի հրաշալի զբոսորդի զբոսորդի եւ մի առաջնորդից, աւելի եւ կամայ ու զանազան, քան առաջ, տեղ-տեղ հանդիսանալով, մազլում էր դէպքի մի բարձր զարակոյտ, որով վերջանում էր թեւք զանգվածը: Դժուարութիւնն այն էր, որ զանգվածը ծածկված էր մանր խիճով եւ մեր ոտները շատ անգամ թաղվում էին նրա մէջ: Ու վեր բարձրանալու փոխարէն՝ տակում դէպքի վայր, բայց եւ այնպէս աղպեմա դաւադանի օգնութեամբ մենք անդադմա առաջ էինք գրնում: Տեղիկ երբեք-կրեմը իր անգին ոչ բոլորովին յառուսել աշխուժով յետ չէր մնում մեզանից, յետ չէին մնում նաեւ Սուլթան-Կրիմ-Ներքին եւ Սուլթան-Սուրբ, որոնց տարիքը 50-ին մօտ կամ գոցէ նաեւ 50-ից անց են:

Մի ժամի չափ միտքին գնալուց յետոյ, եւ, Սարգստեանը եւ ոտա ինձները Դավիթովիկին առաջ անցանք ու հասանք այն քարակոյտին, որ երեւում էր ներքեւից: Դուրս եկան, որ քա-

րակոյտը կազմում էր լեռնային մի նեղ ձորի եզերք, որի տակով մենք պէտք է շարունակէինք մեր ճանապարհը դէպքի վեր: Ոչ ոք մեզանից չէր յարգել, բայց մեզ անհղում էր ծառաւոր: Աղի երջիկով, լայն մեզ անհղում էր ծառաւոր յետոյ, մենք հնարաւորութիւն չունէինք ոչ մի տեղ յադեցնելու: Մեր ծարաւը, յոյսերս Մասիսի ձիւների վրա էինք դրել: Սուրբ մեծ եղաւ իմ օւրախութիւնը, երբ եւ վերջին տեսող ձիւների եւ օտարների մի երկուսի տեղ-տեղ ընդհարվող չեք, որ սպիտակ նեղ ծառաւորէնի նման ծղվում էր ձորի յատակում: Քաղկոն տակով զարմերի վրայից՝ եւ իսկոյն վայր իջալ եւ ընկալ ջրի վրա, որ դուրս գալով ձիւների եւ օտարների հաստ շերտի տակից՝ հանելի բլրեցողով օտարում էր զարմերի միջով դէպքի վայր եւ ծածկվում ու կարծում զարմերի խճուղների մէջ: Զուրը պարզ էր եւ ստան ինչպէս ձիւն: Ընկերներս գնում էին բարձրից, քարակոյտի տակով, իսկ եւ բանցիկ լեռնային այդ փոքրիկ ձորում գետակի ճանապարհը եւ նրա զաղցր բլրեցողի միտման ներգանակութեան տակով՝ զանգվածը կոնցից տալով գնալ հակառակ նրա ընթացքին: Մի քանի հարիւր քայլ անցնելուց յետոյ՝ ձիւնի եւ օտարների ընդհարվող շերտերը վերջացան եւ գետակը բացեց իմ առաջ իր անհանգիստ ջրերի ամբողջ հայելին: Անշուշտ նա զալիւ էր մի այլ, աւելի ընդարձակ ձիւնաբանի ծոցից, որ գտնվում էր երեք ձորի վերջին մասերում, եւ անշուշտ այդ գետակն էր, որ մի ժամանակ արհեստական տաշտի միջոցով, թերեւ միացած օւրիչ գետակների հետ, հոսում էր դէպքի թիկնալան ջրանցքը, ուղիղ գծով ջրանցքը հետո. չէր այս տեղից: Սուրբ բաւի մի կէտ ժամվայ ճանապարհից յետոյ՝ Սարգստեանը, Դավիթովիկին եւ եւ հասանք մի մեծ, բարձրակաճ ձիւնեղէն տարածութեան, որ բռնել էր ձորագլխի հիւսիս-արեւելիան լեռն: Ձիւնը հաստ էր եւ ամուրձ—նա ամենին չէր ճնշվում մեր ոտների տակ,—բայց ոչ մի ձուր, նրա երեքը գորշ-գորշաւուն գոյն ունէր եւ երեք կեղտածվել էր Մասիսի անընդ-

քարակոյտ պահանջում էր լեռնային նորից, եթէ ոչ տեղիկ: Սուրբ յայտնի է՝ ճանապարհորդի մենք անդադմա էինք գնալ այդ պահած քան իսկ ժամ: Զարմանալից այն էր, որ լինէ ոչ ոք մեզանից չէր զանգուցանում ոտների յոյսերով թեւք վրա, բայց ամենքը ջրում էին ծանր, հեղուկ, աշխատելով լայն բաւալ թօքերը՝ աւելի մեծ քանակութեամբ օդ կուլ տալու համար: Լեռնային բարձր շերտերի ուղի փոքր տափուր զգացնել էր առաջ մեզ իր ոյժը:

Հասանք, հասանք, լավից յանկարծ բարձրից մեր ընկերներից մէկի ձայնը, որ բռնապիւր զբոսորդի եւ առաջնորդի հետ միտքին օտար էր անցել:—Հասանք զիջերիւն տեղից:

Սուրբ ժամանակ էր հասնելու. մօթն ընկնում էր. փչում էր արդէն ցուրտ, օտարեցող քամի: ամենքը զաղցած էին եւ հանգիստ էին խնդրում:

XXVII

Մասիսի հարաւ-արեւելիան կողի լեռնային այն վերջին տափարակ, որի վրա մենք կանգ առանք գիշերելու համար, բաւական մեծ տափարակութիւն է բռնում: Հաւանականօրէն նրա երկայնութիւնը պակաս չի լինի 120—180, իսկ լայնութիւնը 40—50 օտոէնից: Ծածրադիր ժայռերի մի ուղղաձիգ շարք կարում է նրան մէջտեղից եւ բաժանում երկու մասի: Տափարակի վերին եզերքի մօտ, չըլայապատող բարձրութիւնների ճեղքում լայնի վրա, տարածութեամբ մի զանգված ձիւնաբան, որի տակից, այս եւ այն տեղում, բլրում են մաքուր, օկաւանակալ ջրերի հալուածքներ եւ միանալով իրար հետ կազմում լեռնային մի սիրուն առուակ: Տափարակը բարձրանալու արեւելիան եւ արեւմտեան կողմից կուլ են նրան ու զարմում վերին տափարակի հանելի մի վայր չըլայապատող ախուր բնուածութեան մէջ:

Սուրբ մենք հասանք տափարակին, քամին ա-

մայիսին ունի ներդաշնակած շատ ժողովրդա-
կան երգեր, որ նա դարձրի զաւարտի աչա-
կեաներէն ամանում էր իր տունը, երգել տա-
լիս նրանց շատ ժողովրդական երգեր, ներ-
դաշնակում, դրի առնում... բայց ուր են
նրանք այսօր Արդեօք ճիշտ է, որ ասում են,
էրբէ թէ Եկմայիսն ուր էի... անդադրած ժամա-
նակը, բոլորը ոչնչացրել է... արբել է... միթէ
չէ կայ մէկը, որ երաժշտի այդ աշխատու-
թիւններէ մասին հաստատ տեղեկութիւններ
ունենայ: Այն, չենք կարող թազգնել մեր վիշ-
տը թէ հեղինակն է թէ իր աննման աշխա-
տութիւններէ այսպէս անուշադրութեան մասն-
ված լինելը տեսնելով:

Մեզ, իբրեւ Եկմայիսնի նախկին աշակեր-
տին, քաջ յայտնի է, որ երաժշտը ներդաշ-
նակած շատ երգեր է թողել: Ինչպէս են, օրի-
նակ՝ «Մեր ազգ հալածված», «Ոյ փող զար-
կենք»՝ «Մի հայոց Առաւել», «Վեցցէ Ձէ-
թուն», «Անա ծագեց», «Ազնիւ ընկեր», «Ող-
ջոյն ընդ լեզ Զայառաւան», «Ո՞վ դու բարե-
կամ», «Հրաշափառ Առաւել», «Միտի արդի»,
«Ա. Վարդանանց շարական» և այլն և այլն,
որոնք դժբախտաբար բոլորն էլ թողի կտոր-
ներէ վրտ են ինչպէս ես, կարծում եմ շա-
տաւոր մեր երաժշտի աշակերտներից կոն-
նան այդ անգին աշխատութիւնները Վերս
յիշատակած բոլոր երգերը հեղինակը ներդաշ-
նակել է մինչև 1898 թիւը, իսկ այնուհետեւ
երբ մենք աւարտելով թողել էինք դարձող
լուսն էինք, որ նա էլի ուր երգեր է ներդաշ-
նակել մինչև իր հիւանդութիւնը, որը պատա-
հեց 1902 թ. դարնանը, իսկ երգերից մի քա-
նիստ, ինչպէս են՝ «Ղեկը», «Վարդան Երկն-
քումը» կարելի է գտնել Դորադոյն աւարտող
երգչների մօտ: Ուրեմն ասաներիցս դժուար
չէ հարկադրել, որ այդ բոլոր երգերն այսօր
միայն Եկմայիսնի աշակերտների անհատու-
թիւնն են: Նրանք տարածված չեն հայ ժո-
ղովրդի մէջ, ինչպէս Կարա-Մուրզայի երգերը:
Սակայն դա էլ իր պատճառներն ունի:

Եկմայիսնի ճանաչողներն անշուշտ գիտեն
և նրա ջղախոթեան մասին, որի պատճառով
նա խիստ խուճափում էր աղմկելու կենտրոնի,
հետեւապէս և սիրում էր անգիտա կենտրոն-
նա չէր կարողանում մտնել ժողովրդի մէջ,
խմբեր պատրաստել, համերգներ առ և իր եր-
գերը տարածել, թէ նա 1891 թ.ին Ներսի-
սեան դարձող գաղով ուսուցչական պաշտօնով
կարծ ժամանակում մինը միւսի ետեւից երևան
հանել իր ներդաշնակած երգերը: Պ. Եկմա-
յիսն խառն պատուիրում էր աշակերտներին
ոչ քիչ չէր ասու իր ներդաշնակած երգերը, և

իրաւունք ունէր, որովհետեւ լաւ գիտէր, որ
նրանք ձեռքէ ձեռք անցնելով այնքան պիտի
աղաւաղվեն, որ բոլորովին կարգնեն իրանց
ներքութիւնն ու արժէքը: Մենք յիշում ենք,
թէ հեղինակն ինչ արիւնջաւոր էր թափում
իր ներդաշնակութիւններէ անաղարատութիւնը
պահպանելու համար, մինչդեռ ամեն մի նուա
ճանաչող իրան թող էր առիթ Եկմայիսնի
գործի հետ կառնակ անել... Առէ խնդրեմ, էլ
ինչպէս Եկմայիսն թող էր ասու, որ իր ան-
տիպ աշխատութիւններից օգտվեն:

Այսօր, երբ լոյս են տեսնում Կարա-Մուր-
զայի երգերը, պէտք է աշխատել Եկմայիսնի
ներդաշնակած երգերն ևս ապագութեամբ
լոյս ընծայել: Այժմ, քանի որ այդ երգերը
կարելի է գտնել նրա աշակերտների մօտ և
քանի որ նրանք դեռ ևս աղաւաղված չեն,
պէտք է մտածել այդ մասին եւ, ապա թէ ոչ
յետայ շատ էլ հեղատութեամբ չի ձեռք բերվի
հարազատը: Եկմայիսն չորսամասնաւ իր եր-
գերը եւրօպական նուաճներով ապագութեամբ տե-
նել, ցանկալի էր, որ գոնէ Եկմայիսնը հոգ
տանէր երգերը հայկական նուաճներով
լոյս ընծայելու: Զմայիտ եմ ասում, մեղք են,
տփոսն են այն երգերը Միթէ պէտք չէ այդ
անել մտնաւանդ ալմա, երբ չունենք Եկմա-
յիսնի փոխարինող մէկը: Խոստանում եմ
կարկուտ գէտը մի ինչ մօտ գտնված Եկմա-
յիսնի բոլոր երգերն ուղարկել «Մայիկ» խմբ-
ագրութեան: Նրանք գրված են հայկական
ձայնանիշներով (նուաճներով):

Խաչ. Տէր-Ննջեան

Արմենակ

ՆԱՄԱԿ ԽՐԱՍԳՐՈՒԹԵԱՆ

Բազու, հոկտեմբերի 2-ին
Թոյլ տուէք ինձ, թէ քեզ ինչ ունի, ձեռ-
րագրի միջոցով ձեռք բերել մի համա-
մանքի առիթով: Ձեր թղթակից Ս. Գեղամ,
իր նամակի մէջ («Մայիկ» № 162) խօսք բա-
նալով հայոց կրթական անհաշուելի անհաշու-
թեան մասով: Ինչպէս մասն, բացակայու-
յում է թէ. ինչ են եղել Ամառու գիտնական
(Դարապետեան) թղթով Մարաթ Բազու-
յի գերեզմանից հանած գիտնականը ու գրողը,
որ քանից հանել է մի հայ բժիշկ և յայտնի
չէ թէ ինչ արիւ Սրան կից, նոյն ոգով խօ-
սում է Ս. Գեղամ և Բազու-Մարաթ Բազու-
յի գերեզմանի մասին Հոստանի
վանդակ:

Ես որ երկար ժամանակ և շատ տարին
առաջ պատեմ եմ Դարապետեանը և Բազու-
յից խօսել եմ Ամառու, սկսած կարծում եմ,
որ Ս. Գեղամի ծանր մեղադրանքը դուրս ուղղ-
ված է իմ դէմ: Ս. Գեղամ և Բազու-Մարաթ Բազու-
յի գերեզմանի մասին Հոստանի Զոհրաբի
վանդակ:

Ես որ երկար ժամանակ և շատ տարին
առաջ պատեմ եմ Դարապետեանը և Բազու-
յից խօսել եմ Ամառու, սկսած կարծում եմ,
որ Ս. Գեղամի ծանր մեղադրանքը դուրս ուղղ-
ված է իմ դէմ: Ս. Գեղամ և Բազու-Մարաթ Բազու-
յի գերեզմանի մասին Հոստանի Զոհրաբի
վանդակ:

Իմ դէմ, ուստի այդ ծանր մեղադրանքն ին-
ճանից անդադարեալ չպատկանում, յայտնում
եմ, որ Ամառու վանդակ Մարաթ խխանի (և
ոչ Բազու-Մարաթ) գերեզմանին երբէք ձեռք տա-
լիս, հետեւաբար ոչ մի դարձ, ոչ մի գէնք օր-
նած և գտած չեմ և մանաւանդ անպատեղա-
ծ իմ նախնիների գերեզմանին հայ պատմա-
յիշատակարանների պահպանութեան մասին,
երկարամեայ տոկոսութեամբ նրանց պատմու-
թիւնը խաւարից, փայտակների տակից լոյս
աշխարհ հանելը «Ճանապարհորդական» հեղա-
գութիւնը օտուտը աշխատութեան մէջ, վրա-
տանաւում եմ յուսով, ուսեղ գրաւական են,
որ այդպիսի մեղադրանք չը լինեն իմ վրա:
Ուրեմն եթէ Ս. Գեղամ ինձ է անհարկում և
աւարտագործ, վանդակ, խաւարից բաւարով ինձ
է մեծարում, թող կամ բացարձակ հաստատ
իր մեղադրանքը կամ հրապարակով յետ առնել
իր բոլոր գրապատութիւնը և անվայել խօ-
սերը:

Գաղով Այոս Թագաւորի գերեզմանի կո-
ղապաման հարցին, որի մէջ Ս. Գեղամ, մեղա-
դրում է Դոյապետեանի ծխական քահանային,
պարտնը պնդում է որ պարտաւորութեամբ հա-
նել են ցածր քանից մէկը և գետնի (իմա
գերեզմանի հողը) փորելով գողացել են... և
անցքը ներք ծածկել:

Ես թող եմ ասու ինձ հնթադրել, որ Ս.
Գեղամ, այստեղ էլ մեղադրում է իրողութեան
դէմ: Դեռ ևս թիւրքաց տիրապետութեան ժա-
մանակ 1872—5 թ.ականներին քանիցս այցե-
լած եմ Այոս Թագաւորի յիշեալ գերեզմանը և
միշտ տեսած եմ պատուանդանի մի քարը հա-
նած: Զէ կարելի ենթադրել, որ ասանց գերեզ-
մանի հողը դուրս հանելու, կարելի լինէր
մտնել գերեզման, տեղաւորել նրա մէջ և հա-
նել գարու և դարձաբար: Նոյնպէս չէ կարելի
ենթադրել, որ դատարկած գերեզմանի բերա-
նին կանգուն կը մնային վիթխարի գերեզմա-
նաքարը և նրա քաղաքագէտ պատուանդանը:
Անցնելով քաղաքից Նաւասարդեանի «Ոճի»
գերեզմանի դէմ խորագրով նամակի բովան-
դակութեամբ («Մայիկ» № 164), ուր հայ
բժիշկը և Դոյապետեանը քահանայն ան-
ուանված են «Եւրոպացի», «Եւրոպացիներ»,
«Եւրոպացիներ», միայն կարելի է ցուել, որ
պ. բժիշկապետը, յափշտակված հայ աւերակ-
ների պահպանութեան նախնիների և գիւրու-
թեամբ հաստատված Ս. Գեղամի թղթերի լու-
րերին, ընկել է սխալմունքի մէջ և ինքն ասելի
մեծ առճիշտ է գործել ոչ թէ գիտութեան, այլ
իր պէս բժիշկի դէմ:

Գաղ. Յովհաննիսեան

Բազու

ՆԵՐՍԷՍ ԼՈՒՐԵՆՏ

Կիրակի, հոկտեմբերի 5-ին, գերեզմանի ժամի
1-ին, տեղի ունեցաւ Թիֆլիսի խաւ և համ-
րանի ուսումնարանների կից կրթական ապագա-
րանի բացումը: Մայիկներից յետոյ, քրով
սկսվեց բացման հանդէսը, խաւ և համրանի
կիցը ծածկվեց պախաւ-միջնադրոյն ամպերով:
Հանգարածված քրովի բարձրացաւ նորից ու
նորից սկսեց իր նշաղ, օրտաւաւ երաժշտու-
թիւնը. Թեթե, սպիտակ, թափանցիկ մառա-
խաղը մէկ ծածկում էր վրանն ու շրջակայ
ժայռերը, մէկ ցրվում, հեռանում՝ օտեւելով
գէպի Մառիի օտորին խորաները: Կարկա-
նի մանրիկ կառկաները ծեծում էին վրանը և
ցածրաւանք խաղողով ծածկում ամպերակը:
Աւրի հեռուց գագաթից լույսը խաւ, սպառ-
նական գոտի: Ես դուրս եկա քանից վրանի
տակ ու մնացի անշարժ մինչև լուսաբաց:
Սրբ կանուխ աստուածանի սկսվեց ջրգրի
գողացումը—խօսակցութիւնը՝ ես վեր կացայ
տեղից և խաւից դուրս եկայ վրանից: Տա-
րապետը ծածկված էր կարկառի սպիտակ կա-
տիկներով, ասումն ասել էր և կարելի իր դու-
րեկան ջրգրը, որին այնքան հաճութեամբ
եւ անանջ էի գնում երէկ: Մառիի գագաթին
ու կողքերը ամբողջովին ծածկված էին թանձր,
մուգ մառախուղով, մերձակայ ձիւնաբանը հա-
ղիւ երևում էր օպիտակ մշուշի միջից: Ես
աչքս դարձրի գէպի վայր: Գէպի Մառիի
օտորանները, նրանք բաց ու ազատ էին ամպ-
կան կուտակածների վրա՝ արեւակողմի ամ-
պերը ճնշելով, մերթ ընդ մերթ փայլում
էին կանուխ աստուածի կարմիր-գետնաւուն
ձորերով ծածկված և տեղ-տեղ միայն, օպիտակ
օրորուն կարապետներ նման այս ու այն ժայռի
կիւղի վրա մի վայրկեան հանգնելուց յետոյ՝
թալում, անցնում էին թեթե, թափանցիկ ամ-
պերի փողերի ծածկները:

Ես մտեցայ ջրգրերին. նրանք գտնւում էին
եկել իրանց խոտոյններից և հուսալով կրակա-
րանի շուրջը, որ շատ յարմարաւոր կերպով
չինքն էր երեք մեծ քարերից: Մի քանի
քիւղեր, որոնք յանձն էին տակ մեղ ծառա-
յի, աշխատում էին կրակ անել թիւ պատ-
րաստելու համար, իսկ միւսները՝ անհամա-
բութեամբ սպառելով կրակին՝ զողորմում էին
ամբողջ մարմնով ու օտները խփում քարերին:

Եկմայիսնի Թիֆլիսի բաժանմունքի հոգա-
բարձութեան նախագահ իշխան Ն. Արդու-
թեան, գիտելով հանդիմանական մի ճառով
ծանօթացրեց նրանց հոգաբարձական խորհրդի
գործունէութեան և այն շարժողութիւնների հետ,
որոնք ջրգրերին հոգաբարձութեան բանալ ա-
պագաւորանք՝ կից մի տարի առաջ բացված
ուսումնարանին Ապագաւորանում առ այժմ
ընդունված են 15 խաւ ու համր երեխաներ,
որոնցից 6-ը աղջիկ են, իսկ 9-ը տղայ: Հոգա-
բարձութիւնը, նախագահի առեւելով, իր միա-
մեայ գոյութեան ընթացքում ժողովել է մօտ
13,000 ռուբլի, օրպիսի գումարից այժմ
մնացել է 8,000 ռուբլի: Ուսումնարանի պա-
պանութիւնը հոգաբարձութեան վրա նստում
է տարեկան 4,000 ռուբլի. բայց այս ծախքը
անշուշտ կաւելանայ ապագաւորանի կիսնելուց
և ուսումնարանը ընդարձակելուց յետոյ: Նա-
խագահի ճառից յետոյ՝ խաւ և համրների ու-
սումնարանի ուսուցիչ Ռեւել հրապարակով
հարցաքննեց մի քանի աշակերտներին, որոնք
օտվորում են ընդամենը մի տարի, Հարցա-
քննվող երեխաները հեղաւթեամբ կարողա-
նում էին պատասխանել և գրել գրաւորապես
վրա ասանին բաներ և մինչև անգամ ամբողջ
նախադրութիւններ:

Ներկայ հոկտեմբերի 4-ին Թիֆլիսի այգե-
գործական ուսումնարանում աւարտեցին 11
աշակերտներ. 5 վրացի, 1 աւա և 5 հայ: Հա-
յերն են. 1) Շալալ Մալաբեանց, Ներքին
աւալների, 2) Գեորգ Մալաբեանց, ախալ-
ցխալի, 3) Գեորգ Ստեփանեանց, կաղուղանցի,
4) Տիգրան Թորոպեանց, ալեքսանդրապոլի և
5) Արշակ Խորաբեանց, շուշուցի:

Այս հոկտեմբեր ամսից սկսած աւելացնում
է Ռուսաստանի բարձրագոյն, միջնակարգ և
տարրական ուսումնարանների պրօֆէսորների
և դասաւանդների վարձատրութեան չափը: Այս
բանի համար Ֆինանսների մինիստրութիւնը
նշանակել է մինչև աստիկայ յաւելաւոր ամիսը
600,000 ռուբլի, իսկ հետեւեալ տարվանից
2,400,000: Վարձատրութեան աւելաբումը չէ
վերաբերում այն անձանց, որոնք ծառայում
են պետութեան ուսումնարանական հաստա-
տութիւններին մէջ ոչ որպէս դասաւանդ, այլ
որպէս վարչական ծառայողներ:

Թիֆլիսի քաղաքապետը շարաթ, հոկտեմ-
բերի 4-ին, ներկայացրեց նախագահին տասն-
ներ, ուղարկելու ուր հարկէ են, Թիֆլիսի դո-
մալի բողոքը այդ ասանի յայտնի օրոյն:

Եկմայիսնի Թիֆլիսի քաղաքապետը շարաթ, հոկտեմ-
բերի 4-ին, ներկայացրեց նախագահին տասն-
ներ, ուղարկելու ուր հարկէ են, Թիֆլիսի դո-
մալի բողոքը այդ ասանի յայտնի օրոյն:

Անցաւ մի կէտ ժամ և լուսթիւնը տիրեց վր-
ջանում. ամենքը խաղաղ քնած էին հաստ վե-
րաբկունների և վերամակների տակ, իսկ դուրսը
մեր ընկերներից մի քանիսը, որոնց համար

[illegible]